तृतीयोऽङ्कः ।

(नेपथ्ये महान् कलकलः ।)

(ततः प्रविशत्यात्मना द्वितीयः क्रूराकृतिः क्रूरदंष्ट्रः ।)

(प्रविश्य ।)

क्रूरदंष्ट्रः - (विकृतं विहस्य । तुन्दं परिमृशन् ।) हन्त कृतकृत्योऽहं परितृप्तोऽहं परिपुष्टोऽहम् ।

वज्रदंष्ट्रः - तवानन्दस्य कारणं न जानामि ।

क्रूरदंष्ट्रः - अरे ईदृग्रौद्रमपि कारणं न जानासि ।

वज्रदंष्ट्रः - नहि नहि । नव्यक्षतजपललपरिप्लुतपुद्गलं त्वां पलायमानं परिपश्यन्नहमपि पलायितः ।

क्रूरदंष्ट्रः - सखे पूर्वमननुभूतं सङ्ग्रामाख्यं कुतूहलमद्यैवानुभूतम् ।

वज्रदंष्ट्रः - तत् कीदृशं तदपि न जानेऽहम् ।

क्रूरदंष्ट्रः - वैरविषकलुषितहृदया निर्दया वीराः परस्परं शस्त्रैः प्रहरन्ति ।

वज्रदंष्ट्रः - किं तदकारणमेवाभूत् ।

क्रूरदंष्ट्रः - न खलु गुरुतरं कारणं तस्य ।

वज्रदंष्ट्रः - तर्हि मामपि तदभिज्ञं कुरु ।

क्रूरदंष्ट्रः - शृणु । पुरा खलु प्रजाप्रवृद्धिप्रयत्नवता पितामहेन तदाधारभूता भूमिः परिकल्पिताऽभूत् ।

वज्रदंष्ट्रः - हुं ज्ञायते । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - अनन्तरं जातुचित्सा निद्राविद्रावितावधानं जगन्निदानं द्रुहिणं द्रुतं मत्वा कुमारहिरण्याक्षेण महाराजहिरण्यकशिपुसहचरेणापहृता ।

व्रजदंष्ट्रः - आम् वर्त्तत एव । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - पुनः साम्प्रतं तं जिहीर्षुः कोऽपि दिव्यमायामयः कोलः

स्वदंष्ट्रामलचन्द्रलेखाकोटौ कुमुदिनीमिव तामारोप्य रभसाज्जलाद्बहि-र्निरसरत् ।

वज्रदंष्ट्रः - (सविस्मयम् ।) किं साऽपहृतैव । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततस्तौ तरस्विनौ रणकररणाभिलाषिणौ कुमारमहाराजौ तत्पश्चात् द्रुतौ ।

वज्रदंष्ट्रः - (सोत्साहम् ।) सा प्रत्यानीता ।

क्रूरदंष्ट्रः - नहि नहि । शृणु । ततः कुमारेण आर्य कूटकोलक्रथनायाऽहमेक एवाऽऽलम्भवान् स्वनिलयमलङ्करोतु इति महाराजः परावर्त्तितः ।

वज्रदंष्ट्रः - ततः किमभूत् ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततो महाराजेन तत्साहाय्याय सम्प्रेषिता वीराः ।

वज्रदंष्ट्रः - ततः किं निष्पन्नम् ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततः क्ष्वेडाक्ष्वेडच्छर्दननिपुणैर्वीरमहोरगैः सह कोलगरुत्मतः क्रूरतरः सङ्गरः समजनि हताश्च ते वीराः ।

वज्रदंष्ट्रः - अहह कष्टतरमेकेनैव निहताः सर्वे । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततः कुमारेण स्वमायाप्रपञ्चः प्रपञ्चितः ।

वज्रदंष्ट्रः - (सहर्षनिश्चयम् ।) जितो वराहः । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - तदनु दनुजारिप्रभावभास्करेण कुमारमायानीहारस्तिरस्कृतः ।

वज्रदंष्ट्रः - (साश्चर्यम् ।) ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततः कुमारो निजजननिधनशुष्केन्धनसन्धुक्षितक्रोधधनञ्जयदीप्ता-ङ्गाराभ्यां विलोचनाभ्यां निर्दहंस्तमेवमभाणीत् आः कालापसद तिष्ठ तिष्ठ क्व गच्छसि शार्दूलस्य पुरतः । ततश्चाह वराहः । (सस्मितम् ।) अरे ग्रामशार्दूल नाहं क्वापि गच्छामि स्थितोऽस्मि तवैव पुरः । एहि तावद्दर्शय स्वपौरुषम् । इति परस्परं वाक्कशाप्रहार-प्रवृद्धापराकसौवीरस्तम्बेरमौ रोमहर्षणं सम्प्रहारं पप्रथाते ।

वज्रदंष्ट्रः - ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततः परं प्रणतपद्मोद्भवप्रभृतिकृतस्तुतिप्रवृद्धसारः स्वघोणाघूत्करण-

घोषघोषिताशेषावकाशो घोरतरघोणीदात्रेण कर्कटिकाफलमिव द्रुततरं निर्दयः कुमारं दंष्ट्रया निर्ददार ।

वज्रदंष्ट्रः - (सखेदम् ।) अहह अनर्थोऽभूत् । ततस्ततः ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततश्च जयशब्दनिरन्तरितं व्योमवलयं पुष्पासारनिबिडश्चाधः-प्रदेशस्तदासीत् ।

वज्रदंष्ट्रः - (पुनः सखेदम् ।) सखे पुनरस्मदीयानां किं वृत्तम् ।

क्रूरदंष्ट्रः - ततो युद्धावशेषाशेषा अस्मदीया वीरास्तूच्चण्डतया महाराजाय निवेदयितुं गताः । पश्चान्महाराजेन किं व्यवसितं तन्नजाने । अहं चोष्णजङ्घतयामुं प्रदेशं प्राप्तः ।

वज्रदंष्ट्रः - हन्त हन्त समग्रं व्यग्रताया एव कारणं शृणोमि नत्वानन्दस्य तत्कथय तन्निदानम् ।

क्रूरदंष्ट्रः - (किञ्चिद्विहस्य ।) शृणु । एकं त्वपूर्वकुतूहलदर्शनमेव कारणमन्यत्सङ्ग्रामसर्पिःसेकप्रवृद्धक्षुधोषर्बुधधैर्यविधुरेण मया व्यापादित-वीरविग्रहवृन्दान्तरितेन प्रत्यग्रं तदग्रमांसमव्यग्रं सङ्ग्रामस्थले समग्रं भुक्तं पीतं चोष्णं सलीलं कीलालं तेनालं तृप्तोऽस्मि । किञ्च मत्प्रारब्धोदयवशाद्गञ्जाधिपतिना दत्तं वीराणां पानार्थमानीतं मधुरतरमासवमपि पीतं तेन वासवसदृशोऽहम् । (इति मदस्खलनं नाटयति ।)

वज्रदंष्ट्रः - (सक्रोधम् ।) आः पाप घस्मरापसद स्वीयानां मांसं कोऽपि ग्लसते । (इति लत्ताप्रहारं नाटयति ।)

क्रूरदंष्ट्रः - (भूमौ लुठन्नेव मदस्खलिताक्षरम् ।) अरे रे बलात् प्रहर त्रुट्यति कटिः श्रमभरेण दिष्टवशादनर्घो दासस्त्वं संलब्धः ।

वज्रदंष्ट्रः - (पुनः सक्रोधम् । चपेटिकया प्रहरति ।)

क्रूरदंष्ट्रः - (सक्रोधमुत्थाय कचेषु धृत्वा वज्रदंष्ट्रं कर्षन् ।) अरे रे राण्डेयानायास-सम्प्राप्तं पिशितं कोऽपि पिशिताशनः परित्यजति । (इति परस्परं महान्तं कोलाहलं नाटयतः ।)

(नेपथ्ये ।)

सङ्ग्रामोद्धतधीरवीरसमितिश्लाघ्यं हिरण्याक्षकं
द्वेषाद्द्रागदृणात्स सूकरवपुर्विष्णुर्विदित्वा तु तत् ।।
शोकोद्रेकसुचित्रभानुविपुलज्वालावलीढः स्वयं
क्रोधाडम्बरभृद्धिरण्यकशिपुः प्राप्तः स्वकीयैर्वृतः ।।१।।

उभौ - (श्रुत्वा सातङ्कम् ।) अहह सम्प्राप्तश्चण्डो महाराजस्तेनेतो निर्गमनमेव श्रेयः । (इति निष्क्रान्तौ ।)

(प्रवेशकः ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो विद्युद्दंष्ट्रेण मन्त्रिणाऽनुगम्यमानः खड्गपाणिर्हिरण्यकशिपुः ।)

(प्रविश्य ।)

हिरण्यकशिपुः - (सशोकावेगं सास्रम् । खड्गमभिवीक्ष्य ।)

किं खड्गेन भिनद्म्यनेन हि निजं मस्तं पिबामि द्रुतं
क्ष्वेडं किं प्रपतामि गोत्रशिरसः किं साम्प्रतं मे क्षमम् ।।
जाग्रज्ज्वालजटालवह्निमथवाऽहं संप्रविश्याऽनृणी
किं मज्जामि महार्णवेऽहमधुना भ्रातुः सुशोकातुरः ।।२।।

(इति मूर्च्छति ।)

विद्युद्दंष्ट्रः - महाराज समाश्वसिहि समाश्वसिहि । (इति पटान्तेन वीजयति ।)

हिरण्यकशिपुः - (समाश्वस्य ।) हा वत्स वीराग्रगण्य हा मद्भुजबलाधिदैव हा समररसरसिक क्वाऽसि दर्शय ते मुखम् । (इति पुनर्मूर्च्छितः पतति ।)

विद्युद्दंष्ट्रः - (उत्थाप्य ।) महाराज कोऽयमावेगः शोकस्य । नेदमुचितं भवादृशानाम् ।

हिरण्यकशिपुः - भद्र किमिदमभूत् ।

किं त्रिलोकी निमग्नाऽब्धौ किं वा सूर्योऽथवा शशी ।।
किं वा भ्रातृविहीनोऽहं न जाने शोकमूर्च्छितः ।।३।।

(क्षणं विमृश्य दीर्घमुष्णञ्च निःश्वस्य ।) अथवा नूनं भ्रातृविरहितोऽहम् । हा कुमार हा प्रतिवीर हा मदाज्ञानुवर्त्तिन् क्वाऽसि देहि मे प्रतिवचनम् ।

(इति पुनर्मूर्च्छितः पतति ।)

विद्युद्दंष्ट्रः - (वारिणा सिञ्च्वा उत्थाप्य च धवित्रेण वीजयति ।)

हिरण्यकशिपुः - (समाश्वस्य नेत्रे उद्घाटयति ।)

विद्युद्दंष्ट्रः - (स्वगतम् ।) अहो कीदृशीयमवस्था सम्पन्ना महाराजस्य । (प्रकाशम् ।) अयि महाराज भवत्सदृशानां वीरोत्तमानामिदं कार्पण्यं दूषणावहं न तु भूषणावहम् । पुनः पुनः किं ब्रवीम्यहं क्षोदीयान् ।

हिरण्यकशिपुः - (सधैर्यम् । क्षणं विचार्य ।) भद्र युक्तं भणसि यदस्मत्परिजनसदृशम् । यतः ।

दुर्बला अश्रुपातेन देहपातेन वा पुनः ।।
प्रतिकुर्वन्ति दुःखं द्राक् शूराः शस्त्रै रणाङ्गणे ।।४।।

विद्युद्दंष्ट्रः - प्रभो एवमेव ।

हिरण्यकशिपुः - (सक्रोधं खड्गमुद्यम्य ।) भो मन्त्रिन् शृणु ।

विष्णुना रहितं नूनं करोम्यद्य जगत्त्रयम् ।।
चण्डदोर्दण्डवीर्यं तु दण्डपाणिसमं मम ।।५।।

(इति वेगेनोत्तिष्ठति ।)

विद्युद्दंष्ट्रः - (सविनयम् ।) महाराज मर्षय मर्षय । जननीजनं वधूजनं चानाश्वास्य नायं गन्तुमवसरः ।

हिरण्यकशिपुः - भद्र किमाश्वासयामि मातरं वधूं च साम्प्रतमिदमेव समाश्वासनम् ।

शत्रोर्निबर्हणं किं वा तद्धस्तान्मरणं रणे ।।
इह सौख्यकरं त्वेकमपरत्र द्वितीयकम् ।।६।।

विद्युद्दंष्ट्रः - (सविचारम् ।) यन्मनीषितं देवस्य ।

(नेपथ्ये ।)

(समाश्वसिहि समाश्वसिहि भट्टिनि ।)

हिरण्यकशिपुः - (श्रुत्वा ।) अहह दुःखतरं मातृचरणानामागमनमिव प्रतिभाति ।

विद्युद्दंष्ट्रः - एवमेव ।

हिरण्यकशिपुः - ननु मन्त्रिन् ।

भ्रात्रा सह मया नित्यं विधेयं पादवन्दनम् ।।
मातुस्तद्रहितः कष्टं करिष्ये तत्कथं वद ।।७।।

(ततः प्रविशति चेट्याऽनुगम्यमाना दुःखार्त्ता देवी दितिः ।)

(प्रविश्य ।)

दितिः - हा पुत्र हा मातृवत्सल हा महावीर क्व प्रस्थितोऽसि देहि मे प्रतिवचनम् । (इति मूर्च्छिता पतति ।)

हिरण्यकशिपुः - (सहसोपसृत्य । उत्थाप्य । सकरुणम् ।) मातः समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

दितिः - (समाश्वस्य ।) हा वत्स मामनापृच्छ्य परलोकं गतः कथम् । मां मन्दभागिनीं त्यक्त्वा । मया किं ते विनाशितम् । (इति पुनर्मूर्च्छति ।)

हिरण्यकशिपुः - (तालवृन्तेन वीजयति ।)

दितिः - (समाश्वस्य । आकाशे लक्ष्यं बद्ध्वा ।)

ह हा सोदर्यं ते सपदि जननीं मां परिजनं
घृणालो ते वक्त्रं सुभग मयि नित्यं सुखकरम् ।।
प्रदर्श्याग्रे कृत्वा तव विरहतप्तां झटिति मां
रुदन्तीं गन्तव्यो ह्यभिलषितलोको बलजितः ।।८।।

(इति भूमौ मस्तकमास्फालयति ।)

हिरण्यकशिपुः - अम्ब अम्ब कोऽयमज्ञानस्यावेगः । (इति हस्तेन भालमभिमृशति ।)

दितिः - (दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य ।)

मज्जठराकरनिभृतं रत्नं पुत्राख्यमेतदतिमूल्यम् ।।
हा दौर्भाग्यवशान्मेऽथ नीतं चोरेण मृत्युसंज्ञेन ।।९।।

(इत्युरः कराभ्यां ताडयति ।)

हिरण्यकशिपुः - (तत्करौ धृत्वा ।) हन्त अम्ब अम्ब किं कर्तुं व्यवसिताऽसि । शृणु तावन्मद्वचनम् ।

परिदेवनया ते मे किमागन्ताऽत्र पुत्रकः ॥
परलोकसुखं त्यक्त्वा वीराणामुचितं पुनः ॥१०॥

दितिः - (अशृण्वती सर्वतोऽवलोक्य ।)

किमर्कः प्रलयं प्राप्तः किं वेन्दुस्तारकान्वितः ॥
दिशः कवलिता ध्वान्तैर्यथाहं दुःखपन्नगैः ॥११॥

(इत्युच्चैरोदिति ।)

हिरण्यकशिपुः - (स्वगतम् ।) हन्त निर्विण्णोऽहं कथमाश्वासयाम्येनाम् । (प्रकाशम् ।) अयि मातर्मैवं कृथाः । नोचितमेतद्वीरसुहृदाम् ।

दितिः - (सकरुणं सास्रम् ।) पुत्र पश्य पश्य ।

वत्सस्मरणराकेन्दुक्षुब्धः शोकाख्यसागरः ॥
तरङ्गाडम्बरैर्दीनां प्लावयत्येष मां भृशम् ॥१२॥

तत्किं करोमि ।

हिरण्यकशिपुः - अवधारय मातर्मम वचनम् ।

स्मरणाज्यनिषेकेण शोकाग्निर्वर्द्धते बहु ॥
धैर्यवारिवशाच्छान्तो भवत्येष न संशयः ॥१३॥

दितिः - (सास्रम् ।) सत्यं ब्रवीषि । परं

शोकाम्बुनाव्यपूरेण नष्टो धैर्यमहीरुहः ॥
समूलस्तूलवत्क्षिप्तो दूरं चिन्ताह्ववायुना ॥१४॥

(इति पुनरपि रोदिति ।)

हिरण्यकशिपुः - (आकाशे दत्तदृष्टिः ।) हन्त हन्त कीदृक्षोऽयं तेजःपुञ्जः प्रदृश्यते व्योमवलये ।

(सर्वेऽपि सविस्मयमूद्र्ध्वं पश्यन्ति ।)

हिरण्यकशिपुः - (ससंशयम् ।)

दिव्यरूपधरः सोऽयं भ्राता मे समुपागतः ।।
किं वा ज्ञानघनः कश्चिच्छोकनाशाय साम्प्रतम् ।।१५।।

(पुनर्निपुणं निर्वर्ण्य । सौत्सुक्यम् ।) हन्त ज्ञातः ज्ञातः । कृतार्थोऽहम् ।

तडित्पिङ्गजटाभारमावहंश्च विपञ्चिकाम् ।।
सुरासुरनुतः साक्षाद्देवर्षिर्नारदाभिधः ।।१६।।

(सर्वेऽपि श्रुत्वा सविस्मयं यथास्थानं तिष्ठन्ति ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो नारदः ।)

(प्रविश्य ।)

नारदः - (अग्रतोऽवलोक्य ।) एष हिरण्यकशिपुः सशोकः सपरिवारस्तिष्ठति तदुपसर्पामि । (इति उपसर्पति ।)

हिरण्यकशिपुः - (उत्थाय प्राञ्जलिः प्रणमति ।)

नारदः - (सर्वानवलोक्य ।) किमिदं सर्वोऽपि जनः शोककलुषितः परिदृश्यते ।

(सर्वेऽपि सास्रास्तूष्णीं तिष्ठन्ति ।)

हिरण्यकशिपुः -

देवर्षे मुग्धवत्पृच्छा दुनोति मम मानसम् ।।
करामलकवद्विश्वं यस्य ते ज्ञानगोचरम् ।।१७।।

नारदः - (सस्मितम् ।)

ज्ञानिनामग्रगण्यो यः कश्यपस्तस्य सम्मतः ।।
सुतस्त्वं किञ्च पत्न्येषा कोऽयं मोहस्य निर्भरः ।।१८।।

हिरण्यकशिपुः - भगवन् सत्यमुक्तम् ।

निवापाम्भस्तु शूराणां शत्रुकीलालमेव यत् ।।
तत्स्त्रीणां रोदनं तेषां भृशं सन्तोषकारणम् ।।१९।।

परं किं करोमि ।

कार्पण्यशोकमोहानां स्थानं नैसर्गिकं स्त्रियः ।।
शूराणामपि चेतांसि कुर्वन्त्येतादृशानि वै ।।२०।।

नारदः - राजन्नुचिततरमुक्तम् । परं

कापर्ण्यशोकमोहानां नाशकं ज्ञानमेव तत् ॥
बहूनामपि गोत्राणां यथा वज्रं दिवस्पतेः ॥२१॥

हिरण्यकशिपुः - महर्षे एवमेव । परं

दृढं तीक्ष्णं च युद्धार्हं शस्त्रं यद्यपि विद्यते ॥
तथापि वध्यशूराभ्यां रहितं त्वप्रयोजकम् ॥२२॥

अतो भवादृशानां साहाय्यस्यायमेवावसरः ।

नारदः - (सस्मितम् ।) राजन् सौत्सुक्योऽहं । (सर्वानवलोक्य ।)

आविर्भावतिरोभावशालिन्यस्मिन् प्रपञ्चके ॥
कस्य नाशो जनिः कस्य सुखदुःखे कुतस्तराम् ॥२३॥

इति ज्ञानासिनाच्छेद्याः शोकमोहादिवैरिणः ॥
आत्मानन्दोच्चसाम्राज्यप्राप्तिस्तस्मादसंशयः ॥२४॥

दितिः - भगवन्ननुगृहीताः सर्वेऽपि ज्ञानामृतसेकेन । परं

पुत्रस्नेहेन सुस्निग्धं हृदयं प्रस्तरोपमम् ॥
नार्द्रीकरोति मे नूनं ज्ञानामृतमिदं प्रभो ॥२५॥

नारदः - (स्वगतम् ।) अहो प्रबलतरः पुत्रशोकपवमानः प्राप्तमपि ज्ञानपीयूषासारं दूरं प्रक्षिपति । (क्षणं विमृश्य ।) भवतु केनापि प्रकारेण दूरीकरोमि शोकपङ्कम् । (प्रकाशम् ।) राजन् पश्य पश्य । किमिदमस्ति गगनाङ्गणे ।

(सर्वेऽपि सविस्मयमूद्ध्र्वमवलोकयन्ति ।)

हिरण्यकशिपुः - (सहर्षौत्सुक्यमुत्थायाङ्गुल्या निर्दिश्य ।)

अम्बाम्बायं मम भ्राता विमानेनार्कवर्चसा ॥
शौर्यवीर्यार्जितं लोकं प्रयात्यानन्दनिर्भरः ॥२६॥

दितिः - (सहर्षौत्सुक्यमुत्थायाङ्गुल्या निर्दिश्य ।) एष एष मम पुत्रकः ।

नारदः - अलं दर्शनेन । (इत्यन्तर्हितं विमानम् ।)

दितिः - (सकरुणम् ।) हा वत्स परलोकसुखं स्वयमेवानुभवता भवता कथमहं परित्यक्ता ।

नारदः - हन्त अद्यापि शोकावेगः ।

दितिः - (सलज्जं सकरुणं तूष्णीं तिष्ठति ।)

नारदः - अयि पतिव्रते ।

पतिव्रतानां सौख्याब्धिः पत्युः पादनिषेवणम् ॥
दुःखोदर्कञ्च तत्सर्वं यत्तेन परिवर्जितम् ॥२७॥

दितिः - भगवन्नेवमेव ।

नारदः - (स्वगतम् ।) अयेऽद्यापि मोहलेशोऽस्तीति प्रतिभाति । (प्रकाशम्) अये देवि प्रपञ्चस्वरूपं तु श्रुतपूर्वम् । पुनर्जीवसंसारस्वरूप-विचारकस्तूरिकासलिलसेकेन क्षालय मोहलशुनदौर्गन्ध्यम् ।

दितिः - मुने तयोः स्वरूपं न जानामि ।

नारदः - शृणु तावत् ।

जीवो नित्योऽणुरेवायं गुणेनाथ विसर्पिणा ॥
चैतन्येन युतः शश्वद्यथा गन्धेन चन्दनः ॥२८॥

किञ्च ।

अहन्ताममतारूपः संसारोऽज्ञानमूलकः ॥
स एव ज्ञाननाश्योऽस्ति प्रपञ्चो न सदात्मकः ॥२९॥

दितिः - (सधैर्यम् ।) ज्ञानगुरो ध्वस्तमोहध्वान्ताऽस्मि । (इति मुनेः पादयोः पतति ।)

नारदः - (हस्तमुदस्य ।) ज्ञानवृद्धिरस्तु ।

हिरण्यकशिपुः - (सविनयम् ।) महर्षे मोहवेशन्तपङ्कमग्नाः सर्वे समुद्धृता भवता । (इति प्रणमति ।)

नारदः - विजयी भव ।

हिरण्यकशिपुः - तथास्तु ।

नारदः - राजन् गच्छामि स्वाश्रमम् ।

(इति श्रुत्वा सर्वे प्राञ्जलय उत्तिष्ठन्ति ।)

हिरण्यकशिपुः - यथा गुरोर्मनीषितं परं शीघ्रमेव पुनर्दर्शनानुग्रहः कार्यः ।

नारदः - तथा । (इति निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये ताम्रचूडध्वनिः ।)

हिरण्यकशिपुः - (श्रुत्वा ।) किं विभातैव विभावरी । (सर्वतोऽवलोक्य ।) एवमेव । यतः । जनानाम् ।

निद्राभङ्गकषायितानि नयनान्याकुञ्चितान्यादितो
दीपार्चिर्मलिनाऽभवत् पुनरियं मुक्तावली शीतला ॥
मन्मोहान्धमिवान्धकारपटलं पद्मावलीभिः समं
शोकः कोकपतत्रिणोऽपि बहुधा दीर्णं नु सौरैः करैः ॥३०॥

अथवा ।

भ्रान्तो यामचतुष्टयं निशि शशी मद्रागकाङ्क्षान्वितः
सोऽयं जीवपरिग्रहेऽतिनिरतः प्राचीमरागां हिमाम् ॥
मत्वा क्षारमहार्णवे निपतितः सत्यं ब्रवीमीति सा
तप्तं गोलकमादधाति नियतं दिव्यं न देवो रविः ॥३१॥

किञ्च ।

तारोडुपसंयुक्ते तच्छ्रीजनके निशोदधौ पीते ॥
मिहिरागस्त्येन करैः कैरवमीनास्तु दीनतां प्राप्ताः ॥३२॥

दितिः - वत्स एवमेव ।

हिरण्यकशिपुः - अम्ब तर्हि वधूजनसमाश्वासनाय कालोचितक्रियानिर्वर्त्तनाय च स्वनिलयमशून्यं करोतु तत्रभवती ।

दितिः - तथा (इति निष्क्रान्ता ।)

हिरण्यकशिपुः - (सविचारम् ।) भद्र विद्युद्दंष्ट्र किमधुना विधातव्यम् ।

विद्युद्दंष्ट्रः - (सविनयम् ।) यद्रोचते महाराजाय ।

हिरण्यकशिपुः - भद्र

नित्यं शत्रुविनाशाय स्वेष्टप्राप्त्यै विचक्षणैः ।।
प्रयत्न एव कर्त्तव्यः किञ्च राज्ञा विशेषतः ।।३३।।

विद्युद्दंष्ट्रः - इयमेव रीती राजकुलस्य यदादिशति देवः ।

हिरण्यकशिपुः - (चिरं विचार्य ।) भद्र एतदंशे गुरुचरणा एव शरणम् ।

विद्युद्दंष्ट्रः - (सनिश्चयम् । सौत्सुक्यम् ।) एवमेव ।

हिरण्यकशिपुः - कः कोऽत्र भोः ।

(प्रविश्य ।)

दौवारिकः - जयतु जयतु भट्टारकः । को नियोगः ।

हिरण्यकशिपुः - मन्निदेशाद्विज्ञापनीया गुरवः शीघ्रं दर्शनाय ।

दौवारिकः - देवादेशः प्रमाणम् । (इति निष्क्रम्य क्षणान्तरेण पुनः प्रविश्य ।) जयतु जयतु देवः । इदानीन्तनं कर्म निर्वर्त्य सत्वरमागच्छन्ति गुरुचरणाः । (इति निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशतः शुक्रशिष्यौ खरमेढ्राजमेढ्रनामानौ ।)

(प्रविश्य ।)

खरमेढ्रः - वयस्याजमेढ्र गुरुचरणानुज्ञयाहं पुनश्चलितो महाराजहिरण्यकशिपो राजधानीं पुनस्त्वं कथमागतः ।

अजमेढ्रः - अयि वयस्य खरमेढ्र नगरकुतूहलावलोकनाय ।

खरमेढ्रः - भवतु एहि । (पदान्तरे गत्वा ।) इयं राजधानी इदं गोपुरं तावत् प्रविशाव । (इति नाट्येन प्रविशतः ।)

(प्रविश्य ।)

अजमेढ्रः - (दुर्गोपकण्ठनिबद्धं स्तम्बेरममभिवीक्ष्य ।) वयस्य पश्य पश्य । निर्वाणाङ्गारमेचकः शिखरिशिखरोपमः कोऽयं द्विपुच्छः पशुः ।

खरमेढ्रः - रे अनभिज्ञ असौ करी ।

अजमेढ्रः - अरे वयं सर्वेऽपि करिणः परमस्य जातेरभिधानं किम् ।

खरमेढ्रः - करीति पूर्वमेवोक्तं नानुसन्धत्से नागरिकैः करीति व्यवह्रियतेऽयं पशुः ।

अजमेढ्रः - (विहस्य ।) अहो पौराणां विपरीता रीतिर्यत्कराभाववति करीति व्यवहार एषां नास्मासु ।

खरमेढ्रः - अरे दिवान्ध करं न पश्यसि । अग्रे स्थूलः करः तेन करीति व्यवहारः । पश्चात्कृशतरं पुच्छम् ।

अजमेढ्रः - आम् एवमस्ति । (पुनर्निपुणं निरूप्य ।) अहह धवलतीक्ष्णदण्डद्वयाघातेन केनापि निर्घृणेन प्रवेशितं वक्त्रं बृहदुदरदरीं तेनैवास्यग्रीवाऽपि नो दरीदृश्यते ।

खरमेढ्रः - हन्त पुरुषपशो इदं दन्तद्वयं न तु दण्डद्वयम् ।

अजमेढ्रः - तर्हि सम्यक् । (पुनः पश्चादवलोक्य । साश्चर्यम् ।) सखे पश्य पश्य । गिलितान्मोदकानखण्डानेवोद्गिरति पायुकुहरात् ।

खरमेढ्रः - (बहुतरं विहस्य ।) अरे एह्यलं निरीक्षणेन । (इत्यग्रतश्चलति । किञ्चिदन्तरं गत्वा ।)

अजमेढ्रः - (रथशिबिकादीन्यवलोक्य ।) वयस्य पश्य पश्य । भूमावपि विमानानि सन्ति ।

खरमेढ्रः - अरे नहि नहि । इमानि रथशिबिकाप्रभृतीनि वाहनानि तान्यारोहन्ति राजानो धनिकाश्च ।

अजमेढ्रः - (सानन्दम् ।) अनुत्तमोऽयं देशः यत्रेदृशान्युपकरणानि महार्हाणि । (पुनरग्रतो गत्वा । अश्वीयमवलोक्य ।) सखे अवलोकय अवलोकय स्वलङ्कृतानां महतां चक्रीवतां चक्रम् ।

खरमेढ्रः - अरे किं भ्रान्तोऽसि पश्यैते अश्वाः ।

अजमेढ्रः - (साश्चर्यम् ।) हुं किमेते मेध्या अश्वमेधीयाः पशवः । अत्र यष्टारो बहवो भवेयुश्चेत्परिपूर्णा अस्माकं मनोरथा दक्षिणया भोजनैश्च परिपुष्टाः स्मः ।

खरमेढ्रः - अरे अरण्यपशो स्वल्पं जल्प नह्येभिः पशुभिर्यजन्ते किन्त्वेनानारोहन्ति शीघ्रगमनाय ।

अजमेढ्रः - (सक्षोभम् ।) हन्त दुर्भगा एते पौरलोका यद्बहून्मेध्यान्पशूंल्लब्ध्वापि न यजन्ते यज्ञनारायणम् । (पुनः किञ्चित्प्रदेशान्तरं गत्वा । पदातिवृन्दमभिवीक्ष्य ।)

अजमेढ्रः - प्रिय सखे क्व पुनरेते गच्छन्ति बृहद्दात्रधारिणो मनुजाः ।

खरमेढ्रः - अरे अबुद्ध्वा किमिदं प्रलपसि एते राजभटाः सन्त्यसिपाणयः ।

अजमेढ्रः - हुम् एवं चेत्तर्ह्यसिना घासं कृन्तते शाकं वा ।

खरमेढ्रः - (सोपहासम् ।) भवतो यथोचितं प्रश्नः । रे वैधेय असेः प्रयोजनं शत्रुहनने ।

अजमेढ्रः - शत्रवो मनुष्या वा जात्यन्तरम् ।

खरमेढ्रः - (सन्यक्कारम् ।) अरे मनुष्या एव भक्षितं पृच्छया शिरः ।

अजमेढ्रः - हन्त हन्त । दुष्टतरोऽयं देशः यत्रत्यैर्निर्घृणैर्निहन्यन्ते मनुष्याः । (इत्याश्रमाय पुनर्गन्तुं परिवर्त्तते ।)

खरमेढ्रः - (सत्वरम् । शिखायां कौपीने च धृत्वाऽऽकृष्य परिवर्त्तयति । पुनरन्यतो गत्वा दौवारिकमवलोक्य ।)

अजमेढ्रः - वयस्य पश्य पश्य गुरुचरणान्नेतुमागतो यः स एवाऽयं वेत्रधरः ।

खरमेढ्रः - (अवलोक्य ।) हुं स एव । (उच्चस्वरेण ।) भद्र दौवारिक इत इतः ।

दौवारिकः - (उपसृत्य ।) कौ युवाम् ।

खरमेढ्रः - भद्र आवां शुक्राचार्यशिष्यौ गुरुचरणैः कर्मसमाप्तौ विलम्बं विज्ञाय पूर्वं वृत्तान्तपरिज्ञानाय प्रेषितौ स्वस्तत्प्रापय राजान्तिकम् ।

दौवारिकः - (स्वगतम् ।) एतौ बालौ किं करिष्येते महाराजान्तिक इति निवर्तयाम्येतौ । (प्रकाशम् ।) नहि तत्र गन्तुं युवयोरवसरस्तद्गच्छतं स्वाश्रमं सत्वरं सम्प्रेषणीया गुरुचरणाः ।

खरमेढ्रः - भद्र किमिदमद्य गन्तुं नावसरः ।

दौवारिकः - (स्वल्पस्वरेण तत्कर्णे कथयति ।)

खरमेढ्रः - हुं हुं बुद्धम् । गुरुचरणानेव प्रेषयावः । (इत्युभौ परावर्त्तेते ।)

(किञ्चिदन्तरं गत्वा ।)

अजमेढ्रः - वयस्य किमनेन स्वल्पं जल्पितं त्वत्कर्णाभ्यर्णे ।

खरमेढ्रः - (अपवार्य ।) भ्रातृशोकपरिप्लुतो महाराज इति तदावाभ्यां गत्वा तत्र किं करणीयम् ।

अजमेढ्रः - वयस्यास्य भ्राता केन कारणेन केन निहतः ।

खरमेढ्रः - पृथ्वीं जिहीर्षुणा श्रीमद्विष्णुना ।

अजमेढ्रः - सखे स कीदृश आसीत् अयं च कीदृशः ।

खरमेढ्रः - (अपवार्य ।) उभावपि दुष्टतरौ ।

अजमेढ्रः - हुम् एवं चेदेनमपि हनिष्यति विष्णुः कृपाकूपारः ।

खरमेढ्रः - (ससम्भ्रमं स्वकरतलेन तस्य मुखं पिधाय ।) अरे रे जाल्म मैवं सङ्गदीर्यदि तदीयेन केनापि श्रूयेत तर्हि हन्यादावाम् ।

अजमेढ्रः - (स्वकराभ्यां स्वनितम्बौ ताडयन् ।) हीहीही महती ते भीतिस्तत्परिजनात् । यद्यावां हनिष्यति चेत्तयोः श्राद्धे घृतश्च्युतो मोदकान् कः पुनर्भक्षिष्यति ।

खरमेढ्रः - (किञ्चित्सक्रोधम् ।) अद्मराधम अन्ये ब्राह्मणा न सन्ति ।

अजमेढ्रः - चेदावां दाक्षिणात्यानां दीक्षितानां च श्मश्रूणीव निष्प्रयोजनकौ ।

खरमेढ्रः - अलमलं भषणेन एहि तावद् गुरुचरणान् प्रेषयावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशति गुरुः शुक्रः ।)

(प्रविश्य ।)

शुक्रः - अहो दृष्टिपथवर्त्तिनीयं राजधानी । या खलु

क्षीराम्भोधिप्रमाथद्रुततरविततोत्तुङ्गडिण्डीरवृन्द-
भ्रान्तिं सम्पादयद्भिर्विमलशशिदृषन्निर्मितैः सौधसङ्घैः ।।
नेत्रानन्दं दिशद्भिर्विपुलतरमहो पौरवर्गैर्मनोज्ञा
किञ्च स्वीयश्रियेयं हसति सुरपुरं काश्यपेनाभिगुप्ताम् ।।३४।।

(पुरतो गत्वा ।) अयं नन्द्यावर्त्तः तत्प्रविशामः । (इति प्रवेशं नाटयति । पदान्तरं गत्वा ।) अयं हिरण्यकशिपुः । (इत्युपसर्पति ।)

हिरण्यकशिपुः - (अवलोक्य सास्रः सहसा पादयोर्निपतति ।)

गुरुः - वत्स उत्तिष्ठ उत्तिष्ठ । विजयी भव ।

हिरण्यकशिपुः - (उत्थाय साञ्जलिः सास्रस्तूष्णीं तिष्ठति ।)

गुरुः - अयि वत्स वीरभ्रातुरसदृशोऽयं शोकः ।

हिरण्यकशिपुः - भगवन् किं करोमि ।

पुत्रेण रहितः पूर्वं भ्रात्रा हीनश्च साम्प्रतम् ।।
अतः किं जीवितेनापि श्रिया राज्येन वा बलैः ।।३५।।

अतः करणीयान्यनुजानन्तु गुरुचरणाः ।

गुरुः - वत्स किं ते करणीयम् ।

हिरण्यकशिपुः - भ्रातृसविधे गमनम् ।

गुरुः - वत्स कृत्यमिदं ते कार्पण्यम् ।

कातर्यं राजसिंहानां शूराणां ज्ञानिनां पुनः ।।
दूषणावहमत्यन्तं यथेन्दोर्मृगलाञ्छनम् ।।३६।।

अतः शूरेण प्रयत्नवता भाव्यम् ।

हिरण्यकशिपुः - यथा गुरुपादानामाज्ञा । ("**विष्णुने**"ति पुनः पठति ।)

गुरुः - वत्स नायं सहसा संरम्भस्यापि समयः । यतः ।

बलैः परिजनैर्भूत्या समृद्धेनापि तत्त्वतः ।।
विचार्य कार्यं कर्त्तव्यं देशकालौ बलाबले ।।३७।।

हिरण्यकशिपुः - एवं चेद्भगवन् मया किं कार्यम् ।

गुरुः -

तपसा तोषयित्वा द्राक् द्रुहिणं दुष्करेण तम् ।।
दुष्प्रापाँस्त्वं वराँल्लब्ध्वा त्रिलोकीविजयी भव ।।३८।।

हिरण्यकशिपुः - (कपोतहस्तं कृत्वा ।) यथा गुरुपादानामाज्ञा ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

।। इति श्रीनृसिंहविजयनाम्नि नाटके तृतीयोऽङ्कः ।।